

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІОЛОГІЇ, ГЕОГРАФІЇ І ЕКОЛОГІЇ
КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ

**ПРОСТОРОВІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ РОСЛИННИЦТВА
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 215-м групи

Спеціальності: 106 Географія

Бреславець Інна Олексіївна

Керівник: к. геогр.н, доцент Шахман І.О.

Рецензент: д.б.н, професор Ходосовцев

О.Є.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. СКЛАД, СТРУКТУРА АПК ТА МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ	5
РОЗДІЛ II. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ЗОНИ АПК ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	13
2.1 Земельні, організаційно правові чинники розвитку сільського господарства Херсонської області	13
2.2 Спеціалізація сільського господарства	24
РОЗДІЛ III. СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ РОСЛИННИЦТВА В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	30
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40

ВСТУП

Актуальність роботи. У процесі здійснення аграрної реформи, запровадження приватної власності на землю, розширення площ землекористування населення, лібералізації господарської діяльності відбулися значні трансформації в соціально-економічних умовах функціонування всіх ланок матеріального виробництва АПК. Формуються нові та трансформуються старі спеціалізовані зони тваринництва і рослинництва.

Дослідженню соціально-економічних аспектів формування спеціалізації АПК приділяється значна увага з боку економістів, в їх працях аналізуються сучасні, переважно, економічні чинники формування та трансформації спеціалізації АПК. Разом з тим, слід відзначити, що сільське господарство, як руральна галузь, значною мірою де термінується не тільки економічними, але й географічними чинниками.

Відзначимо, що поряд зі визначними результатами економічного та соціального характеру, дослідження спеціалізації АПК України та Херсонщини зокрема проводились Л.М. Богадьоровой, М.Г. Ігнатенком, Д.С. Мальчиковой, М.Д. Пістуном, В.П. Нагірною, Н.І. Провотар, Саркісовим А.Ю., Заячуком М.Д. та іншими географами. Разом з тим, комплексне суспільно-географічне вивчення чинників формування спеціалізації у розрізі регіонів та адміністративних областей та районів країни не проводилися або проведено недостатньо.

Мета роботи – виявити просторові особливості розвитку рослинництва Херсонської області.

Виходячи з даної мети, у роботі поставлені наступні **завдання**:

- провести теоретичний аналіз наявних джерел інформації, виявити специфічні риси визначення сільськогосподарської спеціалізації та формування спеціалізованих зон;

- проаналізувати специфічні риси сільського господарства Херсонської області;
- виявити сучасні тенденції розвитку рослинництва.

Об'єкт дослідження – спеціалізація рослинництва Херсонської області.

Предмет дослідження – сучасні просторові тенденції та тренди спеціалізації рослинництва Херсонської області.

Методи дослідження. В процесі виконання роботи були використана система таких методів: історичний, монографічний, розрахунково-конструктивний, абстрактно-логічний, статистичний, картографічний методи, системний підхід тощо. При цьому найконструктивнішими прийомами і методами власне суспільно-географічних досліджень виступатимуть: групування за обраними ознаками, сукупність середніх (арифметична, зважена, геометрична) та відносних величин, аналіз динамічних рядів, кореляційний та регресійний аналіз, порівняльний аналіз аналогічних показників, типології та районування (топологічними методами та зважених балів), кластерний аналіз.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати (картосхеми різного рівня складності та тематичного навантаження) можуть широко застосовуватися в практиці управління та розробці стратегії розвитку АПК Херсонської області.

Структура роботи. Робота складається з вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел (44 найменувань). Робота містить 43 сторінки основного тексту, 8 рисунків, 4 таблиць.

РОЗДІЛ I

СКЛАД, СТРУКТУРА АПК ТА МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

Характерна особливість розвитку світового господарства - формування різноманітних міжгалузевих комплексів на основі інтеграційних зв'язків. Серед них за соціально-економічним значенням, масштабами виробництва та складністю функціональної структури виділяються агропромислові комплекси (АПК). Саме їм належить головна роль у вирішенні продовольчої проблеми і поліпшенні умов життя населення. Тому не випадково керівництво нашої держави називає АПК сферою пріоритетної політики, найважливішого ланкою економіки. Продукція АПК є однією з головних статей експорту України. [5].

Ефективне використання землі, засобів виробництва і трудових ресурсів у сільському господарстві значною мірою залежить від раціонального розміщення і спеціалізації виробництва.

Науково обґрунтоване розміщення і спеціалізація сільського господарства повинні якнайповніше задовольняти вимоги основного економічного закону держави і закону планомірного пропорційного розвитку, сприяти встановленню правильних пропорцій між основними галузями народного господарства, між виробництвом і споживанням сільськогосподарської продукції, між окремими галузями сільського господарства як у масштабі всієї країни, так і в розрізі адміністративно-економічних районів та природно-економічних зон [10].

Розміщення - це географічний поділ сільського господарства по території країни та її економічних районах.

Спеціалізація є однією з форм суспільного поділу праці як між різними галузями сільськогосподарського виробництва, так і всередині

галузей. Вона передбачає відособлення і створення галузей для виробництва однорідної продукції [2, 44].

Спеціалізація супроводиться концентрацією виробництва, що передбачає його укрупнення, зосередження виробництва і робочої сили на великих підприємствах у провідних галузях [24].

Фактори що визначають характер сільськогосподарського виробництва є такі: природні умови, розміщення промисловості, розвиток транспорту, густота населення і рівень розвитку зернового господарства [18].

Природні умови впливають на врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність праці та інші показники розвитку сільськогосподарського виробництва.

Ріст міст і промислових центрів вимагає створення навколо них великих картоплярсько-овочівницьких і тваринницьких (переважно виробництво молока і продукції птахівництва) зон – розміщення промисловості [26].

Транспорт виступає як важлива умова реалізації товарної продукції, а також поставлення з міст та залізничних станцій добрив, палива, будівельних матеріалів тощо. Господарства, розміщені ближче до пунктів реалізації товарної продукції, мають змогу широко розвивати виробництво малотранспортабельних продуктів або таких, що швидко псуються. Глибинні господарства вимушені розвивати виробництво більш транспортабельних видів продукції (зерно, м'ясо та ін.), а також по змозі переробляти сировину на місці (первинна переробка льону, конопель, плодів і винограду та іншої сільськогосподарської продукції).

Густоту населення особливо слід враховувати при розміщенні трудомістких галузей і культур (виробництво цукрових буряків. льону-довгунця, виноградарство, молочне скотарство тощо).

Важливим фактором, що зумовлює правильне розміщення і спеціалізацію, є рівень розвитку зернового господарства - основи

сільськогосподарського виробництва. Наявність достатньої кількості зерна дає змогу повніше спеціалізувати південні райони країни на виробництві цінних культур [19, 20].

Спеціалізація сільськогосподарського виробництва здійснюється не лише в межах економічних районів і природно-економічних зон, бо вона забезпечує максимальне виробництво тих видів продукції, для яких у господарстві є найсприятливіші природні й економічні умови, при найменших затратах праці і коштів на одиницю продукції [36].

Для виявлення спеціалізації рослинництва та тваринництва, траєкторії їх розвитку, доцільно використовувати коефіцієнти територіальної локалізації. Наприклад:

$$K_{тл} = \frac{V_{ато}}{V_{обл}} : \frac{S_{ато}}{S_{обл}}; \text{ де}$$

K_{тл} – коефіцієнт територіальної локалізації;

V_{ато} – виробництво і-го виду сільськогосподарської продукції в адміністративно-територіальній одиниці;

V_{обл} – виробництво і-го виду сільськогосподарської продукції в області;

S_{ато} – площа адміністративно-територіальної одиниці;

S_{обл} – площа області [40].

Практикою доведено, що найефективніше спеціалізувати господарства на виробництві невеликої кількості товарних видів продукції [6].

У сільському господарстві розрізняють два комплекси галузей — рослинництво і тваринництво. Вони, в свою чергу, поділяються на окремі галузі:

- рослинництво - на зернове господарство, виробництво різних технічних культур, овочівництво, садівництво;

- тваринництво - на молочне, молочно-м'ясне, м'ясо-молочне, м'ясне скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво тощо [23].

Галузь - це складова частина сільськогосподарського виробництва, що характеризується певними технологічним процесом, знаряддями і предметами праці, а також кінцевим продуктом. У зв'язну з різним економічним значенням галузей господарства їх поділяють на головні (провідні), додаткові та підсобні.

Головні галузі характеризують виробничий напрям господарства, його спеціалізацію та організаційну структуру (характер сівозмін, структура засобів виробництва, галузевий розподіл і використання праці та ін.). Вони мають найбільшу питому вагу в структурі валової та товарної продукції, а також у витратах виробництва.

Галузі, вартість продукції яких має меншу питому вагу в продукції господарства, називаються додатковими. У поєднанні з головними вони забезпечують раціональну виробничу структуру господарства. Наприклад, господарства, які вирощують фабричні цукрові буряки, що є головною галуззю, одночасно з основною продукцією — коренеплодами одержують велику кількість гички придатної на корм великій рогатій худобі, а також жом і мелясу від цукрових заводів [21].

Крім головних і додаткових галузей в сільськогосподарських підприємствах є ще галузі підсобні. Їх створюють для того, щоб краще використати наявні в господарствах землю і робочу силу. До підсобних галузей відносять, зокрема, підприємства для переробки овочів і плодів, з виробництва будівельних матеріалів, різного реманенту тощо.

В основі розрахунків при визначенні галузей в сільськогосподарському підприємстві лежить обсяг продукції, що виробляється. Залежно від обсягу рослинницької продукції і передбаченої планом урожайності культур встановлюють посівні площі.

Правильне поєднання галузей у сільськогосподарському підприємстві передбачає не лише визначення головної, додаткової та

підсобної галузей, а й правильне співвідношення їх. Дбаючи передусім про розвиток головних (провідних) галузей, не слід протиставляти їх іншим. Необхідно, щоб усі галузі господарства гармонійно поєднувалися, щоб у кожній з них було забезпечено необхідний рівень продуктивності праці [7].

При організації виробництва дуже важливо додержувати принципу пропорційності, який диктується необхідністю гармонійного розвитку всіх сторін господарства. У господарстві має бути встановлено правильне співвідношення між закріпленою за ним землею і засобами виробництва, засобами виробництва і робочою силою, між різними галузями, передусім між землеробством і тваринництвом. Пропорційність у побудові господарства означає рівномірне використання засобів виробництва і праці протягом року [22].

Україна за своїми розмірами країна, яка характеризується надзвичайною різноманітністю природних і економічних умов. У процесі розвитку народного господарства нашої країни, а також на основі узагальнення практики планового керівництва його розвитком з боку держави склались певні економічні райони і природно-економічні зони. Для того щоб можна було якнайповніше використати природні багатства, трудові ресурси і капітальні вкладення, потрібен комплексний розвиток кожного економічного району. Планомірний (пропорційний) розвиток народного господарства в цілому і окремих районів є об'єктивною необхідністю виробництва [38].

Науково обґрунтоване районування країни сприяє кращому розміщенню продуктивних сил, зміцненню зв'язків між окремими районами, внаслідок чого забезпечується розширення виробництва при одночасному зростанні продуктивності праці [47].

Територія України поділена на 9 економічних районів, а саме: 1.Донецький, 2. Придніпровський, 3. Північно-Східний, 4.Центрально-

Поліський, 5.Причорноморський, 6.Карпатський, 7.Подільський, 8.Центрально-Український, 9.Західно-Поліська область [42].

Для кожного економічного району характерні специфічна спеціалізація і галузева структура сільськогосподарського виробництва. Під галузевою структурою слід розуміти співвідношення, питому вагу різних сільськогосподарських галузей. Вона визначається структурою вартості валової продукції, затрат праці або витрат виробництва.

У багатьох економічних районах України створено нові великі бази виробництва зерна і найважливіших технічних культур. Навколо великих міст і промислових центрів розвиваються приміські господарства, що спеціалізуються на виробництві картоплі, овочів, та ін. культур.

В ряді районів країни успішно розвиваються і створюються заново сировинні зони бурякоцукрової, крохмале-патокової, овоче- і плодоконсервної, виноробної, маслоробної та інших видів харчової і легкої промисловості, відбувається концентрація основних видів товарної продукції в районах і зонах, найбільш сприятливих за своїми природними та економічними умовами для виробництва цих видів продукції.

Тепер у нашій країні сформувалися спеціалізовані бази товарного виробництва багатьох видів сільськогосподарської продукції. Концентрація виробництва основних видів продукції у певних економічних районах означає для господарства України економію засобів і праці, тому що в цих районах затрати на одиницю продукції в середньому набагато менші, ніж в інших районах країни [11, 13].

Найкращим способом поєднання сільськогосподарських галузей слід вважати поглиблену спеціалізацію, яка передбачає розвиток не всіх, а лише кількох галузей в кожному господарстві. Вона забезпечує великі розміри виробництва, здійснення комплексної механізації, впровадження нової технології і прогресивної організації праці.

На першому етапі розвитку поглиблена спеціалізація має здійснюватися в межах адміністративного району. Вона передбачає поділ праці між сільськогосподарськими підприємствами всередині окремих районів. Поглиблена внутрішньорайонна, або міжгосподарська, спеціалізація передбачає таке поєднання галузей і культур у землеробстві, яке гарантує виконання програми з обсягу виробництва продовольчих і технічних культур для продажу державі і забезпечення внутрішньогосподарських потреб у продовольстві, насінні, кормах тощо.

Крім міжгосподарської розрізняють ще внутрішньогосподарську, внутрішньогалузеву і зональну спеціалізацію. Внутрішньогосподарська спеціалізація являє собою поділ праці між виробничими підрозділами (бригадами, фермами) сільськогосподарських підприємств, які можуть спеціалізуватися на виробництві окремих видів продукції землеробства і тваринництва або на якомусь окремому технологічному процесі. У господарських підрозділах можуть концентруватися окремі галузі або виробництво окремих видів продукції [45].

Внутрішньогалузева спеціалізація передбачає поділ праці всередині галузі по стадіях технологічного процесу. У землеробстві цей вид спеціалізації застосовується у виробництві технічних культур. Так, у буряківництві є господарства, що займаються виробництвом коренеплодів, які йдуть на цукрові заводи для виробництва цукру, а інші - на виробництві насіння цукрових буряків [15].

І нарешті, зональна спеціалізація - це територіальний поділ праці між зонами, районами, областями. Внаслідок такого поділу в країні уговорилися великі зони виробництва товарного зерна, цукрових буряків, льону-довгунця, бавовнику та інших культур.

Поглиблена спеціалізація сільськогосподарського виробництва економічних районів, природно-економічних зон, областей, районів і окремих господарств аж ніяк не означає переходу до монокультурного ведення господарства. Вона веде до зміни розмірів підприємств, тобто

до укрупнення їх. Великі господарства, як правило, більш повно реалізують переваги кооперації і поділу праці, ефективніше використовують засоби виробництва і трудові ресурси. Вони мають більше продукції з розрахунку на одиницю земельної площі з меншими затратами праці коштів на центнер продукції [3]. Однак укрупнення — процес не безмежний. Є межа, за якою знижується ефективність концентрації виробництва. У зв'язку з цим дуже важливо знайти оптимальні розміри господарств, а також внутрішньогосподарських підрозділів, бригад, ферм тощо.

РОЗДІЛ II

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ЗОНИ АПК ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Земельні, організаційно правові чинники розвитку сільського господарства Херсонської області

Херсонський регіон є типовим аграрним регіоном держави, володіє значними земельними ресурсами, необхідними для товарного агро виробництва. Як правило, вирізняють загальну земельну площу, та площу сільськогосподарських угідь – територія, яка використовується для ведення сільського господарства. Загальна земельна площа регіону становить 2846,1 тис. га. В структурі земельного фонду Херсонської області 69,25 % складають сільськогосподарські угіддя. У складі сільськогосподарських угідь виділяють землі під ріллею, землі, зайняті багаторічними насадженнями, сіножаті та пасовища. За період 1996-2016 рр. площа сільськогосподарських угідь скоротилася на 4,9 тис. га (з 1975,4 тис. га до 1970,9 тис. га), за рахунок, перш за все, розкорчування багаторічних насаджень, зменшення садів та виведення земель із традиційного сільськогосподарського обігу. Загально регіональною є тенденція зменшення площ багаторічних насаджень та пасовищ [9].

Розвиток приватного сектора в регіональному АПК Херсонщини зумовив перерозподіл земельних площ між землевласниками. На сьогоднішній день в Херсонській області основними землевласниками є різноманітні акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, сільськогосподарські товариства, значна доля сільськогосподарських угідь належить особистим господарствам населення. Після 1990 років площі сільськогосподарських угідь сільськогосподарських підприємств зменшувались, в той час, як площі земель у володінні особистих господарств населення, а також фермерських господарств, поступово збільшувалися. Враховуючи той

факт, що в регіоні діє більше двох тисяч фермерських господарств, а також значна кількість невеликих сільськогосподарських підприємств і господарств населення, у користуванні яких знаходяться невеликі за розмірами сільськогосподарські угіддя, можна говорити про значну подрібненість землеволодінь [46]. Власники та орендатори таких невеликих ділянок сільськогосподарських угідь виробляють переважно сільськогосподарські культури, які користуються попитом на ринку. Основними ознаками при виборі рентабельних сільськогосподарських культур є: низькі витрати на виробництво, низька трудомісткість виробництва, високі закупівельні ціни. Звісно, на таких невеликих земельних ділянках виробник не здатний дотримуватись чергування ротацій сільськогосподарських культур у сівозмінах, тому постає необхідність шукати і використовувати вкорочені сівозміни. Для дрібних виробників було б доцільним налагодження кооперативних відносин задля раціонального використання сільськогосподарських угідь.

Потрібно відмітити, що на сьогодні відсутній ринок землі, який є однією з передумов ринкового агровиробництва [16]. Відтак, більшість земельних ділянок сільськогосподарського призначення орендуються. За даними Управління земельних ресурсів в Херсонській області, в регіоні орендуються земельні ділянки сільськогосподарського призначення на загальній площі 943,336 тис. га (2008 р.).

Аналіз динаміки площ орендованих земель свідчить про тенденцію посилення процесів концентрації виробництва на великих підприємствах. Для періоду 90-х років минулого століття, коли відбувались інтенсивні процеси паювання земель великих державних і колективних підприємств, були характерні значні процеси подрібнення землеволодінь. Особливо помітним є зростання орендованих земель сільськогосподарського призначення площею більше 10 тис. га. На території Херсонської області нині нараховується п'ять великих

сільськогосподарських підприємств, які володіють такими площами земельних масивів: ТОВ “Югтранзитсервіс-Агропродукт” – 21277,1 га (Бериславський, Великоолександрівський райони); СВК “Борозенське” – 12500,7 га (Великоолександрівський район); АТ “Фрідом Фарм інн” – 13517,2 га (Горностаївський, Каховський, Чаплинський райони); ВАТ “Агроінвест” – 11148,3 га (Верхньорогачицький, Нижньосірогозький, Новотроїцький райони); ТОВ “Вішва Ананда” – 33921,3 га (Каланчацький, Новотроїцький, Чаплинський райони). За організаційно-економічною структурою – це агропромислово-фінансові групи. Збільшення земельних площ цих підприємств відбувається за рахунок оренди земель у малих господарствах, а також у сільського населення [35].

Окремою категорією земель, яка використовується для ведення сільського господарства в Херсонській області, є зрошувані землі. На цих землях вирощують в основному картоплю, овоче-баштанні культури, деякі види кормових культур, виноград, плодові насадження, тобто ті культури, які найбільш вимогливі до вологи та здатні забезпечити максимальний вихід продукції саме при належному зрошенні. Динаміка змін площ зрошуваних земель характеризується значним скороченням долі цих земель у загальній земельній структурі (з 450,8 тис. га у 1990 р. до 426,4 тис. га у 2007-2009 рр.), хоча за останні роки позначилася тенденція поступового збільшення площ зрошуваних земель [39]. Зменшення частки зрошуваних земель пояснюється технічною зношеністю зрошуваних систем та є економічно не вигідними в сучасних умовах з причин великих затрат на їх експлуатацію. Тому найбільш економічно ефективним є впровадження нових сучасних технологій зрошення, зокрема систем краплинного зрошення. На відміну від застарілої технології зрошення, ця система якісно виграє у економії витрат та є екологічно безпечною для ведення землеробства, не порушуючи мінеральний баланс та деградацію ґрунтового покриву [37].

Особливістю впровадження та використання краплинного зрошення є те, що в основному, ці системи діють на території великих та середніх за розмірами підприємств, включаючи науково-дослідні організації (ДП “ДАФ імені Солодухіна”, ЗАТ “Чумак” тощо) [30].

Таким чином, сучасними рисами землекористування в АПК Херсонської області: для господарств регіону властива значна подрібненість землеволодінь; спостерігається тенденція зменшення площ пасовищ, багаторічних насаджень; збільшення сільськогосподарських угідь у володінні господарств населення та фермерських господарств, значні ділянки сільськогосподарських земель орендуються.

Сучасний розвиток агропромислового комплексу Херсонської області в сучасних умовах характеризується наявністю великої кількості різних організаційно-правових форм господарювання (таблиця 2.1), а також особистих господарств населення, що не сприяє технологічному розвитку. Протягом останніх двадцяти років відбувався поступовий перехід від колективних, радянських і державних структур до приватних, в результаті якого сформувалося багатокладне сільськогосподарське виробництво.

Таблиця 2.1

**Кількість різних видів сільськогосподарських підприємств
Херсонської області***

	2010		2013		2016	
	Всього	% до загальної кількості	Всього	% до загальної кількості	Всього	% до загальної кількості
Всього підприємств	3458	100,0	2776	100	2735	100,0
Господарські товариства	234	6,8	211	7,6	286	10,5
Приватні підприємства	106	3,1	128	4,6	196	7,2
Виробничі кооперативи	42	1,2	22	0,8	18	0,7
Фермерські	2831	81,9	2334	84,1	2116	77,4

господарства						
Державні підприємства	74	2,1	19	0,7	59	2,2
Підприємства інших форм господарювання	171	4,9	62	2,2	60	2,2

* за даними Херсонського обласного управління статистики

Сільськогосподарські підприємства (окрім фермерських господарств) являють собою різноманітні за формою власності суб'єкти господарювання. Загальною рисою сучасного господарювання є зростання частки приватних підприємств у виробництві та реалізації сільськогосподарської продукції. Серед підприємств найбільша частка належить господарським товариствам. До господарських товариств відносять підприємства, що: «створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку». Частка цих підприємств протягом 2010-2016 років зросла з 6,8% до 10,5. Частка приватних підприємств протягом досліджуваного періоду зростала з 3,1% у 2010 р. до 7,2% у 2016 р. Державних підприємств нараховується всього 59, що складає 2,2% до загальної кількості. В порівнянні з 2010 р. (19; 0,7%) частка цих підприємств зросла на 1,5%. У 2003 р. частка цих підприємств була трохи більшою і становила 2,1%. В свою чергу: «Сільськогосподарський кооператив – добровільне об'єднання фізичних і юридичних осіб в іншу юридичну особу на засадах членства, об'єднання пайових внесків, участі у спільній сільськогосподарській виробничій діяльності та обслуговуванні переважно членів кооперативу». На відміну від інших видів доля кооперативів, навпаки, зменшилась (на 0,5%) з 1,2% у 2010 р. до 0,7% у 2016 р. [32].

У кінці 80-рр. в регіональному агропромисловому комплексі з'являються перші селянські (фермерські) господарства. Стаття 2 Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» від 20 грудня 1991 р. № 2009-ХІІ дає таке визначення цьому виду господарств: «Селянське (фермерське) господарство є формою підприємництва громадян

Сільськогосподарські підприємства	76,82	60,39	41,06	40,82	33,27	22,87	31,98	31,46	33,95	32,37
Господарства населення	23,18	38,29	55,09	54,33	62,32	73,79	63,21	63,15	58,4	61,21
Фермерські господарства		1,32	3,85	4,85	4,41	3,34	4,81	5,39	7,65	6,42

* розраховано за даними Херсонського обласного управління статистики

Сільськогосподарські підприємства, розвиток яких дозволяє судити про товарну спрямованість сільського господарства, значно знизили показники за досліджуваний період. Особливо різким є зниження обсягів виробництва продукції тваринництва. Серед основних причин падіння сільськогосподарського виробництва в громадському секторі на нашу думку, є порушення цінового паритету між основними ланками АПК – промисловістю та сільським господарством, – яка призвела до непропорційного зростання цін на промислову продукцію та послуги для потреб сільського господарства. Небажання вирощувати худобу у господарствах регіону (переважна більшість якої сконцентрована в господарствах населення) пояснюється низькими закупівельними цінами на тваринницьку продукцію [33].

В 1990 р. сільськогосподарські підприємства виробили тваринницької продукції на 2065,2 млн. грн., а в 2007 – вже 180,9 млн. грн. По рослинницькій галузі, хоч і відбулось зниження виробництва, але в порівнянні з тваринництвом не таке істотне – з 2011,4 млн. грн. до 905,1 млн. грн. На фоні спаду виробництва продукції протягом 1990-2007 років у сільськогосподарських підприємствах, господарства населення збільшили свої позиції (незважаючи на незначне зниження показника по тваринницькій підгалузі), у рослинництві збільшення цього показника майже в 3 рази, – у 1990 році продукція рослинництва в ОГН складала всього 329,8 млн. грн., а вже у 2006 році – 894,1 млн. грн. Аналіз динаміки змін, які відбуваються в регіональному

агропромислового комплексу, свідчить про істотне збільшення частки господарств населення в структурі продукції сільського господарства «Особисті господарства населення (ОГН) – домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників віднесені також фізичні особи–підприємці, які провадять свою діяльність у галузі сільського господарства» [14].

Ріст господарств населення розпочався після розпаду СРСР. До 1991 року виробництво сільськогосподарської продукції було зосереджено головним чином на колективних та державних підприємствах, представлених колгоспами та радгоспами. В 1990 році частка виробленої продукції на сільськогосподарських підприємствах складала 76,82% проти 23,18% в особистому секторі. Кардинально ситуація змінилась після розпаду СРСР. Стрімкий ріст продукції в ОГН одночасно супроводжувався спадом виробництва в суспільному секторі. Згідно сучасного трактування, сільськогосподарські підприємства – самостійний статутний об'єкт, який: «має право юридичної особи та здійснює виробничу діяльність у галузі сільського господарства з метою одержання відповідного прибутку» (доходу).

Ріст виробленої сільськогосподарської продукції в ОГН продовжувався протягом 1990-2003 рр., коли був досягнутий своєрідний максимум виробництва в ОГН. В 2003 р. ОГН виробили 73,79% від загальної сільськогосподарської продукції регіону. Слід відзначити, що показника сільськогосподарських підприємств 1990 р. (76,82%) господарствами населення так і не було досягнуто. З 2004 р. спостерігається деякий спад виробництва в ОГН і активізація процесів збільшення виробництва на сільськогосподарських підприємствах і у фермерських господарствах.

ОГН спеціалізується на виробництві рентабельної продукції. Із-за диспаритету цін переважний напрям в особистому секторі отримала рослинницька галузь. Для ОГН властива перевага ручної праці над машинним виробництвом, що впливає на продуктивність праці в цьому секторі господарств [8].

На сьогоднішній день вся посівна площа сільськогосподарських культур Херсонського регіону становить 1395,0 тис. га. Динаміка змін посівних площ представлена у таблиці 2.3.

Таблиця 2.2

Динаміка площ сільськогосподарських культур Херсонської області, 1995-2016

*пр. (тис. га)**

	1990	1995	2000	2003	2006	2010	2013	2016
Вся посівна площа	1527,90	1276,80	1334,70	1299,70	1305,00	1345,80	1358,90	1395,00
Зернові і зернобобові культури	851,2	792,5	717	600,8	629,5	697,1	674	747,3
Технічні культури	141,6	159,2	224,3	315,7	478,8	473,4	502	470,3
Картопля і овоче-баштанні культури	76,7	85,9	90,0	99,2	103,2	101,8	101,1	96,8
Кормові культури	548,2	525,8	249,8	134,1	98,1	82,5	81,9	80,6

* –за даними Херсонського обласного управління статистики

Починаючи з 1990 р. спостерігається невелика тенденція скорочення посівних площ. Скорочення посівів було зумовлено реформуванням господарств та реорганізацією землеволодінь після розпаду СРСР, а також агрокліматичними показниками.

К 2016 р. структура посівної площі докорінно змінилася. Лідуючі позиції і дотепер займає група зернових та зернобобових

культур (хоча зернобобові займають невелику площу), частка якої сягає 53,57% від загальної посівної площі. Істотно збільшилися посіви технічних культур, площа яких складає 33,72%, посіви кормових культур, навпаки, знизились до 5,98%, а площі, зайняті картоплею та овоче-баштанними культурами збільшилися до 6,94% від загальної площі посівів регіону. Високий територіальній концентрації, і як наслідок, обсяг виробництва овочевих культур сформував специфічний овочевий спеціалізований район з рівнем індексу концентрації (на загальноукраїнському рівні) понад 3,00. Панівна частка у загальній посівній площі регіону належить зерновому блоку культур. І хоча загальна площа під зерновими культурами протягом досліджуваного періоду знизилась, склавши 747,3 тис га на 2016 р. проти 811,2 тис у 1990 р., зернові займають найбільшу площу.

Відповідно до агрокліматичних умов, головними зерновими культурами залишаються озимі зернові і серед них найбільша частка належить озимій пшениці. В цілому, в порівнянні з 1990 р. посіви озимих культур у 2016 р. зменшилися до 375,8 тис. га, що становило 54,6% від площі зернових і 27,9% від загальної посівної площі. У 1990 р. під ними було зайнято 622,8 тис. га – 76,8% від площі зернових і 39,5% від загальної площі. Зменшення посівів озимих становило 22,2% та 11,6% відповідно. Основна причина зменшення посівів озимих зернових – цикли врожайності минулих років, які, в свою чергу, залежать від кліматичних показників. Однак, зауважимо, що не останню роль тут грають також переорієнтація виробництва господарств регіону та відведення земель до більш рентабельніших культур (зокрема соняшнику та ріпаку).

Посіви ярих зернових, навпаки, мали тенденцію до збільшення. Цей ріст пояснюється зростанням посівів ячменю і кукурудзи, попит на які збільшується. Ярі зернові, які займали у 1990 р. лише 188,4 тис. га, що складало лише 23,2 % від всіх зернових та 11,9% від всієї посівної

площі, вже у 2009 р. – 45,4% та 23,2% відповідно. Ріст становив 22,2% і 11,3%.

Характерним для сучасної структури посівів регіону є зменшення частки посівів зернобобових. Відомо, що зернобобові є добрими попередниками у структурі сівозмін, ефективно відновлюючи ґрунт. Крім того, зернобобові – це цінні продовольчі, багаті на білок рослини, які, зокрема, використовуються і як корм для сільськогосподарської худоби. Тому зменшення посівів слід розглядати як негативну тенденцію останніх десятирічч. Порівняно з 1990 р. частка посівів зернобобових культур у загальній посівній площі регіону зменшилась майже в 4 рази з 2,5% до 0,7% у 2016 р.

Протягом досліджуваного періоду (1990-2016 рр.) постійно зростає частка технічних культур у загальній структурі посівної площі. У 1990 р. частка технічних культур серед всієї посівної площі складала лише 9%. У 2016 р. частка посівів зросла на майже на чверть загальної площі ріллі, зайнявши 33,72%. Основними технічними культурами, які вирощуються на території Херсонської області є соняшник (65%), соя (17,8%) і ріпак (11,1%). Загальна площа, зайнята під цими культурами становить 445 тис. га, що складає 94% від усієї площі технічних культур. Превалює серед технічних культур соняшник. Протягом 1990-2016 рр. площа під цією культурою постійно зростала (з невеликим падінням у 2001 р.), встановивши 308,1 тис. га у 2007 р. Збільшення площ соняшнику пояснюється кон'юнктурою ринку, в результаті якої збільшуються посіви найбільш рентабельніших культур. При цьому не враховується той факт, що разом із збільшенням площ соняшника відбувається відведення земель, які раніше були зайняті іншими культурами, особливо це стосується катастрофічного зменшення посівів кормових культур.

Разом з тим, соняшник який вирощують по декілька років на одному полі (при цьому не враховуючи наукові засади ведення

землеробства у Степу та недотримуючись сівозмін) дуже сильно виснажує землю, швидко знижуючи продуктивність і родючість ґрунтів. А відтак, господарства постійно збільшують посіви соняшнику, щоб забезпечити приріст валового збору культури, що характеризує екстенсивність ведення господарства. При цьому всі ці заходи нівелюються зменшенням валового збору інших культур, а також зниженням загальної продуктивності земель [31].

Позитивною тенденцією є ріст площ, зайнятих картоплею і овоче-баштанними культурами. На сьогодні їхня площа становить 96,8 тис. га, в порівнянні з 1990 р. (76,7 тис. га) їх ріст склав майже 30%. Загальна вага цих культур у посівній площі сільськогосподарських культур регіону зросла в 1,6 рази.

Найбільшого скорочення протягом останніх 26 років зазнали кормові культури. Якщо на початку 90-х рр. кормові у структурі посівів складали майже 34,7%, займаючи 548,2 тис. га, то 2016 р. – лише 5,78% (!) при площі 80,6 тис. га. Зменшення посівів під кормовими культурами зумовлено переорієнтацією сільського господарства з тваринницько-рослинницького напрямку, яким воно було на початку 90-х років минулого століття, до рослинницького.

2.2 Спеціалізація сільського господарства

Систему адміністративних одиниць Херсонської області можна поділити на 2 нерівні групи, які відрізняються, перш за все, за спеціалізацією рослинництва. Саме рослинництво, як база розвитку всього АПК є основою подальшого спеціалізації наступних технологічних підкомплексів АПК. Крім того, в проведенні дослідження території Херсонської області враховувався чинник зміни рівня коефіцієнтів (індексів) локалізації за період аналізу.

Аналіз дозволяє зробити висновок, що основною групою товарних культур, які вносять суттєві відміни в спеціалізацію регіонів області є

овочеві. В подальшому ми глибше проаналізуємо фізико-географічні та суспільно-географічні чинники, що впливають на формування овочевої спеціалізації.

В цілому, можна констатувати, що за останні 5-7 років спостерігається формування нових, дещо відмінних від періоду 1980-1990 років спеціалізовані зони рослинництва, хоча, під впливом природних та суспільних чинників змінюється і рівень спеціалізації рослинництва адміністративних одиниць Херсонської області.

Не дивлячись на зростання загальної посівних площ у декількох районах спостерігаємо зменшення коефіцієнту територіальної локалізації саме зернових культур у Іванівському районі зменшення склало з 1,04 до 0,68, в Генічеському з 1,35 до 1,14; у Каховському районі з 0,79 до 0,64, в Новотроїцькому районі з 1,89 до 1,12. Зернова спеціалізація таких районах як: Бериславський, Голопристанський, Горностаївський, Олешківський, Скадовський, коефіцієнт територіальної локалізації залишилися незмінним, або зміни характеризуються незначними коливаннями (рис.2.1).

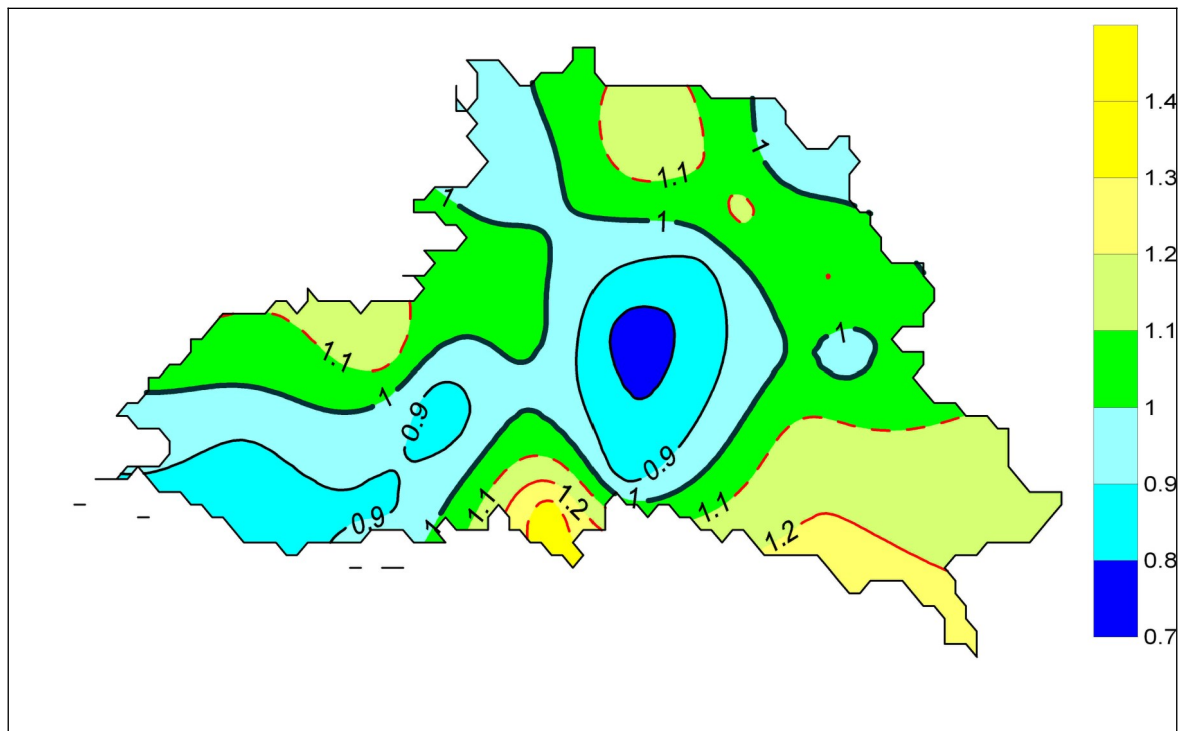

Рис. 2.1 Рівні зернової спеціалізації Херсонської області

Показник концентрації та спеціалізації на технічних культурах в суттєво змінився для значної кількості районів. Так, у приміському Білозерському з 1,01 до 0,61; для Великоолександрівського району з 1,05 до 0,83, у північно-східному Верхньорогачицькому районі він скоротився з 1,72 до 1,19; у північному Високопільському районі з високого 1,42 до 1,03. Значне зростання показників спостерігається у таких районах: для Генічеського району - з 0,62 до 0,98, в Голопристанському з 0,7 до 1,02, у Новотроїцькому районі з 0,6 до 1,02 (рис. 2.2).

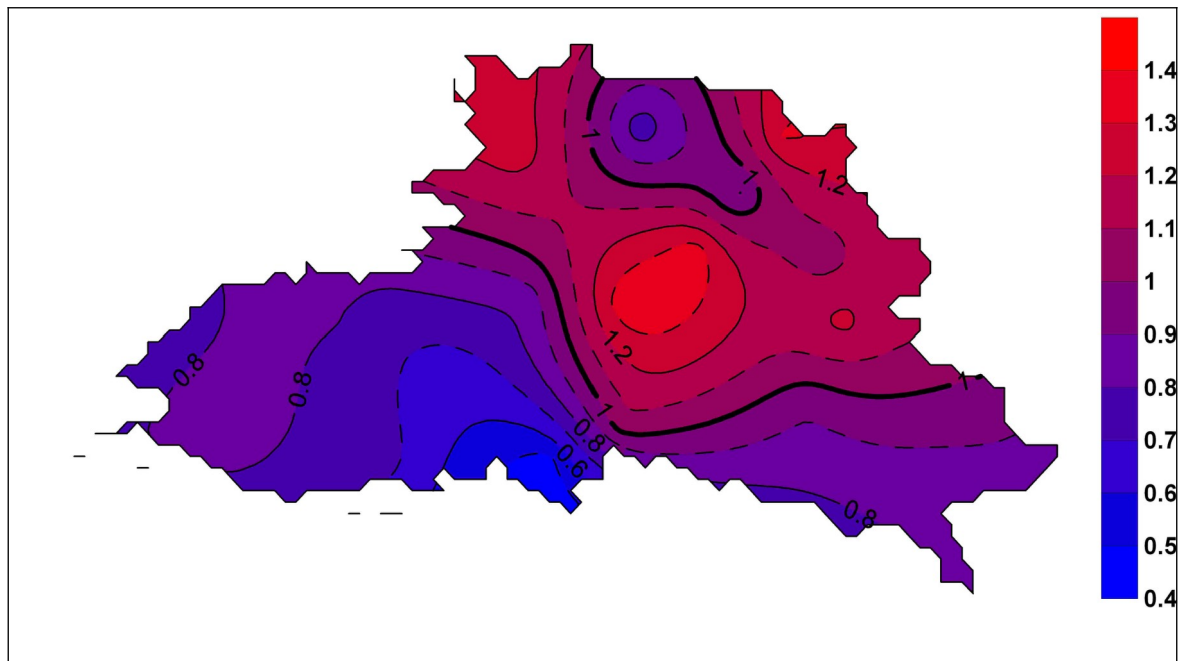

Рис. 2.2 Рівні спеціалізації на технічних культурах Херсонської області

Коефіцієнт територіальної локалізації картоплі та овочевобаштаних культур найбільший в Олешківському районі і становить 4,42, в Скадовському районі понад 3,0; у Голопристанському районі 2,77, у Новій Каховці (міськраді) – 2,61; у міськраді Херсону – 2,54; Білозерському районі – 1,1 відповідно.

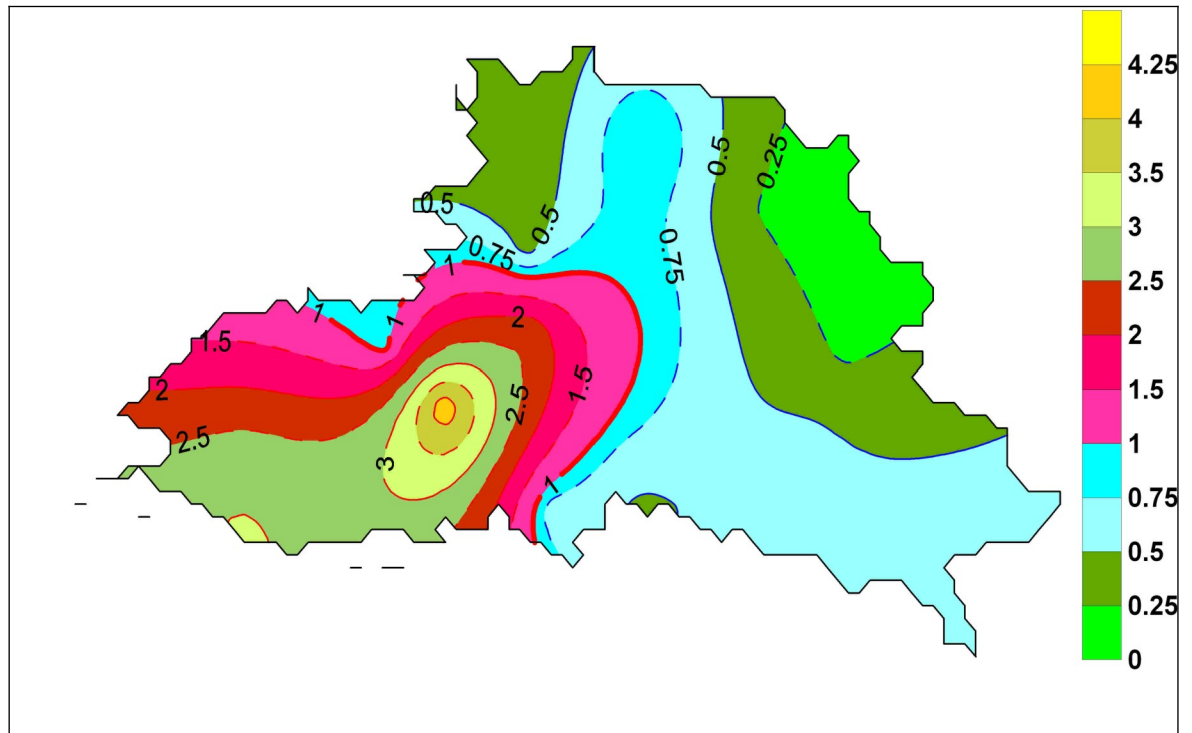

Рис. 2.3 Овочева спеціалізація рослинництва Херсонської області

Найменші площі під такими товарними культурами як картоплю і овоче-баштанні демонструють: Великоолександрівський район (2,6% площі ріллі); Високопільський район (2,6%); Нижньосірогозький район (2,78%); які сумарно мають коефіцієнти локалізації менше 0,3. В периферійних районах, таких як Верхньорогачицький (з 2% ріллі під овочевими) та Іванівський район (з 1,3%) коефіцієнт не перевищує 0,2. З роками, основним ядром вирощування овочевих, баштанних культур і картоплі залишаються західні та південні регоіни Херсонської області, що демонструє рисунок 2.6. Найбільших тренд в бік зростання коефіцієнту територіальної локалізації картоплі та овоче-баштанних культур демонструють Голопристанський район, де Ктл збільшився з 2,0 до 2,7, у Олешківському районі – з 3,8 до 4,4, Чаплинському – 0,52 до 0,81; міськраді Нової Каховки з 2,41 до 2,63. Скорочення рівня товарності демонструють Нововоронцовський район зі зменшенням розрахункового коефіцієнту з 1,1 до 0,9 та Новотроїцький район з суттєвим падінням з 0,9 до 0,5.

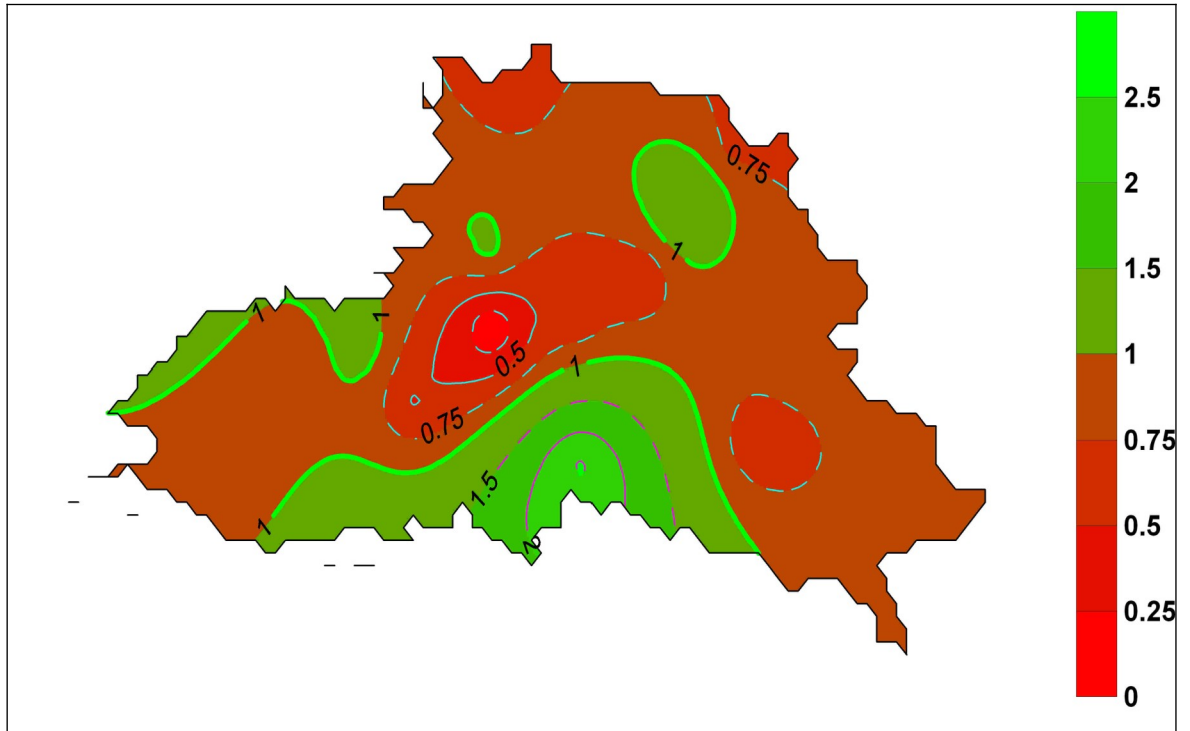

Рис. 2.4 Коефіцієнти локалізації кормових культур в Херсонській області

За період спостережень коефіцієнт територіальної локалізації кормових культур зростав у Великоолександрівському районі з 1,22 до 1,74, Іванівському з 0,82 до 1,07 (та став спеціалізацією); Каланчацькому з 1,04 до 1,22, Чаплинському з 1,6 до 2,8 (найбільший показник); м. Херсоні з 1,23 до 2,04, збільшивши рівень спеціалізації. Найбільше падіння Ктл спостерігається, серед районів: у Бериславському районі з 1,12 до 0,61, Високопільському районі з 1,23 до 0,71; Нововоронцовському з 1,13 до 0,71 (що виводить зі складу спеціалізованих районів) (рис. 2.4).

РОЗДІЛ III. СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ РОСЛИННИЦТВА В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

На загально державному рівні Херсонська область представлена, перш за все, як виробник овочевих та баштанних культур. Для просторового аналізу факторів, що впливають на овочеву спеціалізацію адміністративних одиниць,

1. Зернова спеціалізація

Більшість районів зернової спеціалізації розміщуються в східній та північній частині Херсонської області (рис.3.1). Для цих районів характерним є невисока густина сільського населення та відносно високий бонітет ґрунтів. Як правило, зернові та зернобобові культури вирощуються на богарних землях.

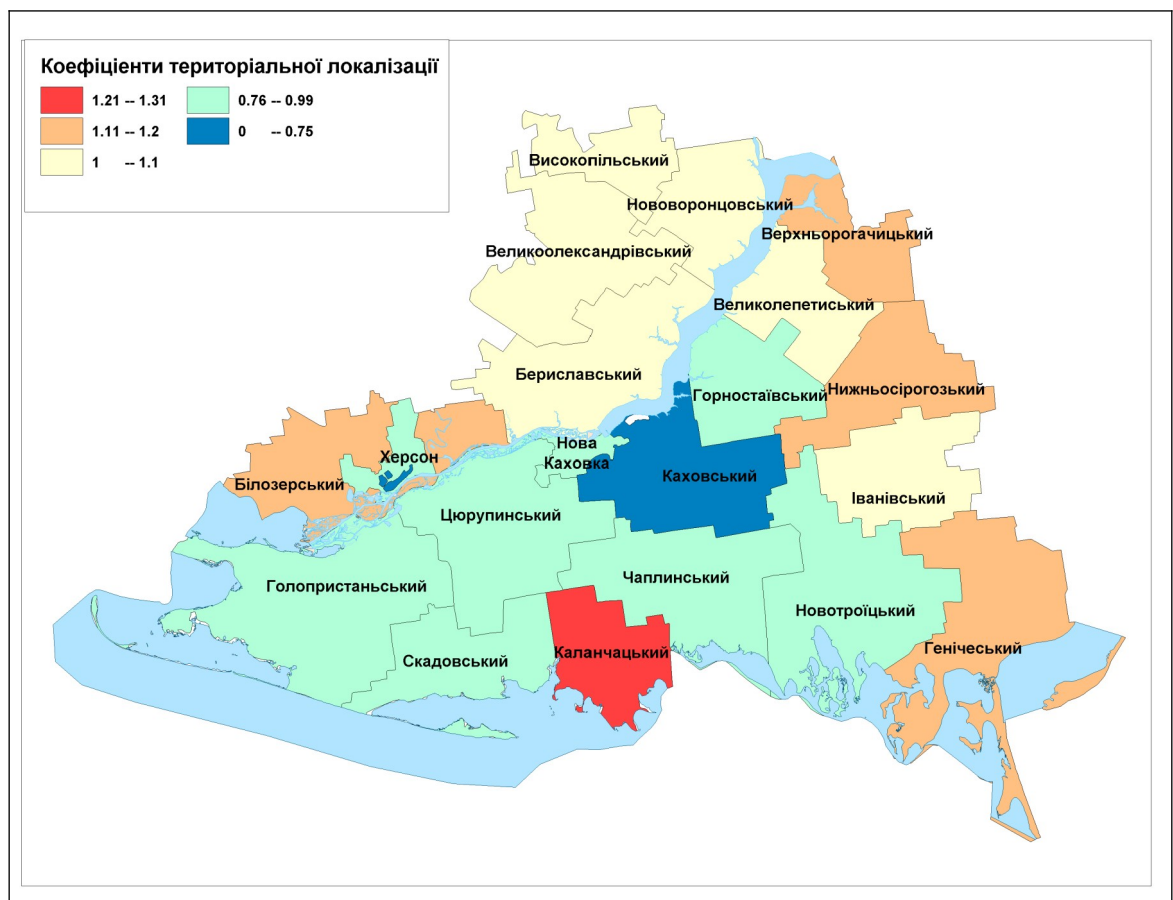

Рис. 3.1 Зернова спеціалізація адміністративно-територіальних одиниць Херсонської області

Найвищі показники зернової спеціалізації мають: Каланчацький, Генічеський, Нижньосірогозький, Білозерський, Верхньорогачицький, Нововоронцовський, Великоолександрівський, Бериславський, Великолепетиський, Іванівський райони.

2. Зона технічних культур

Основними технічними культурами Херсонської області є соняшник та ріпак. Слід відзначити, що в цілому відзначається тенденція до скорочення посівів ріпаку, при не змінній загальній площі під технічні культури. Частка ріпаку в структурі посівів технічних культур зменшилась з 20,7% до 13%.

Найвищі показники спеціалізації на технічні культури мають райони, що (як і зернової спеціалізації) знаходяться на сході та півночі області (рис. 3.2). Фактори, що впливають на обрання даної спеціалізації це невисока густина населення, висока (як для Херсонської області) якість ґрунтів. Як і зернові культури, площі технічних культур (переважно) розміщуються на богарних землях.

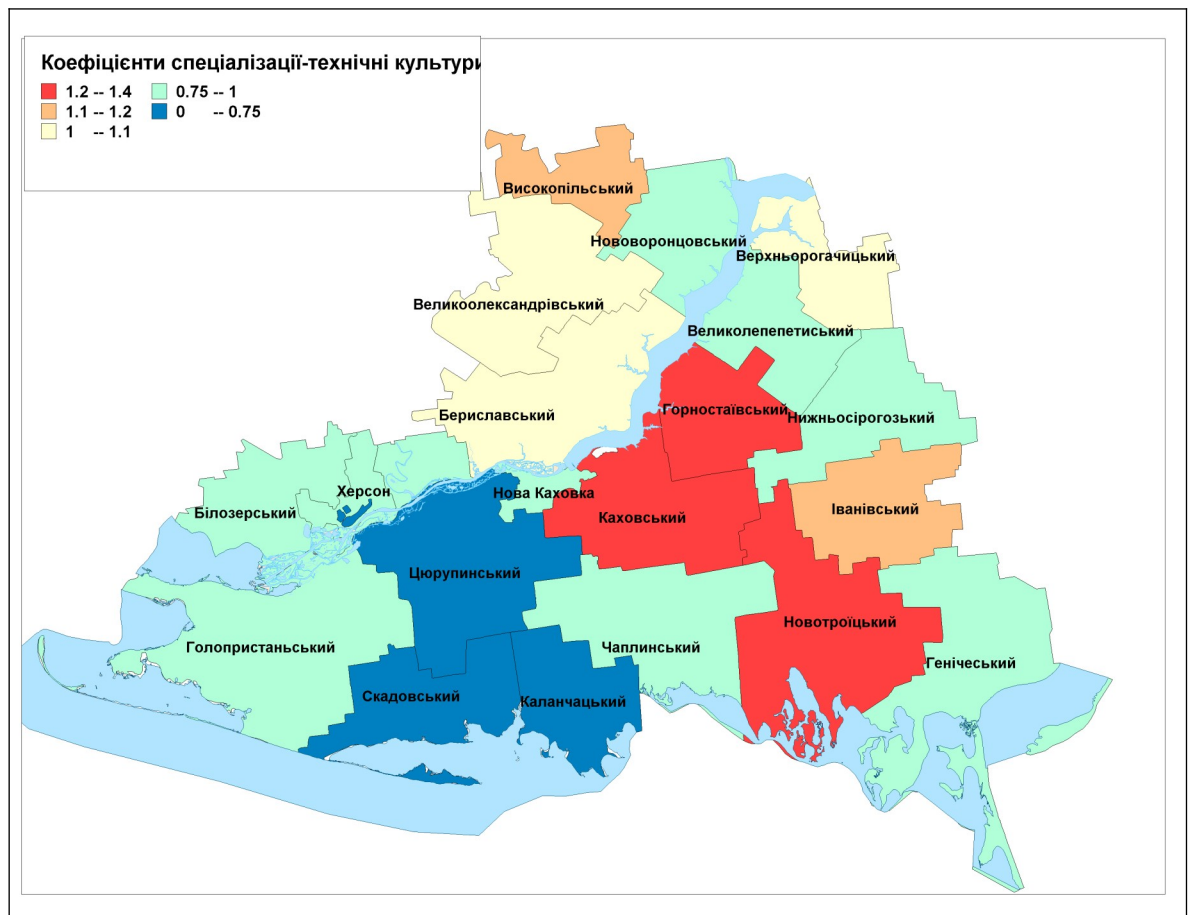

Рис. 3.2 Коефіцієнти спеціалізації вирощування технічних культур в адміністративних одиницях Херсонської області

Зону технічних культур формують такі адміністративні райони: Каховський, Горностаївський, Новотроїцький, Іванівський, Високопільський, Великоолександрівський, Верхньорогачицький, Бериславський.

3. Овочева та баштанна спеціалізація.

Вирощування цієї групи культур є спеціалізацією Херсонської області. Коефіцієнт локалізації овочевих та баштанних культур (далі – овочевих) в межах Херсонської області (в порівнянні з загальноукраїнським показником) сягає в окремі роки 5,00, що свідчить про надвисокі показники спеціалізації.

В той же час, в межах Херсонської області різниця в частках ріллі, що відводиться під овочеві культури в адміністративних одиницях

сягає (на 2011 рік) 27 разів. Овочева спеціалізація в межах Херсонської області має чіткі, стійкі (в часі) межі.

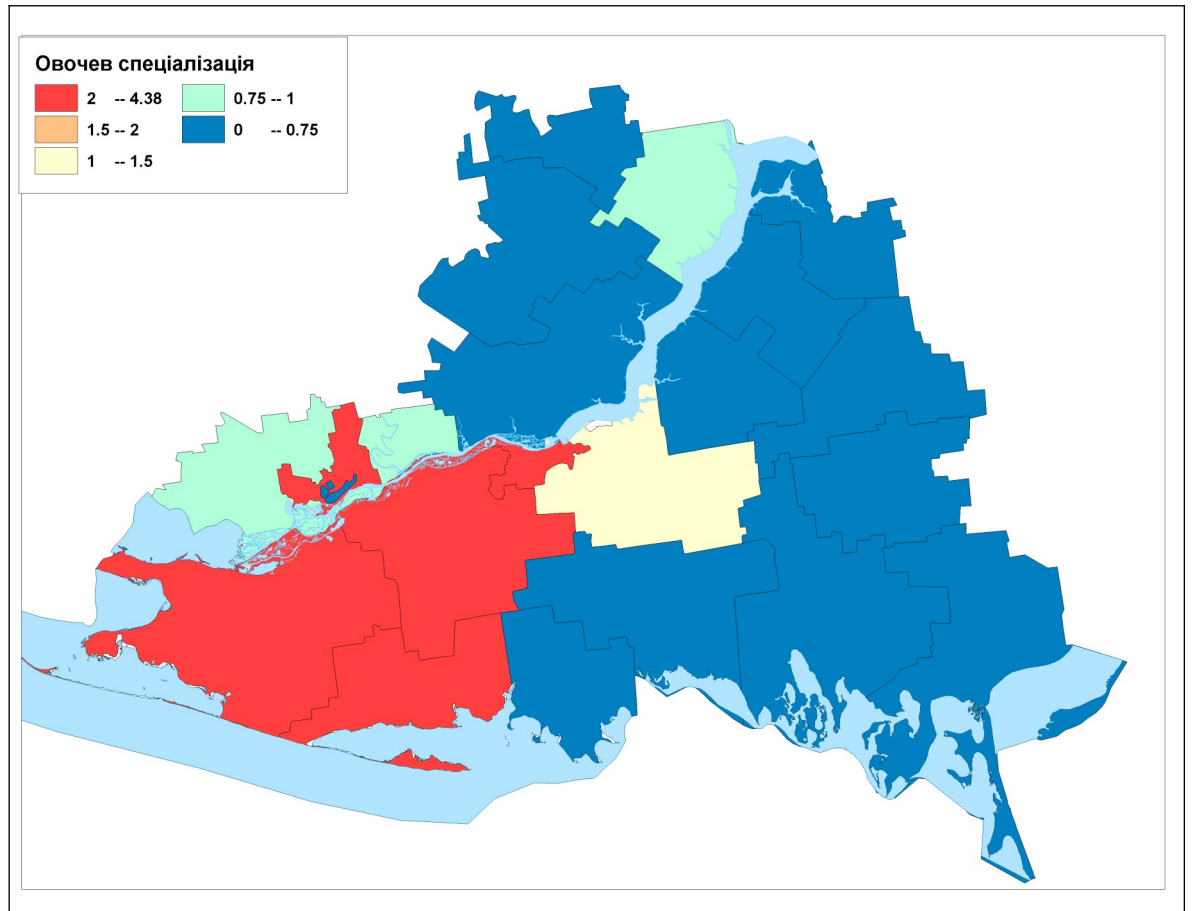

Рис. 3.3 Овочева спеціалізація адміністративних одиниць Херсонської області

Зона овочевої спеціалізації формується виключно на зрошувальних землях, в зонах з високою густрою населення. Розміщується вона в центральній та південно-західній частині області та включає такі адміністративні одиниці: Олешківський, Голопристанський, Скадовський райони, міськради Нової Каховки та Херсона, Каховський район.

4. Кормові культури.

Частка кормових культур в структурі аграрного виробництва залишається низькою і не перевищує 6% площ. Основні райони вирощування кормових культур локалізовані в районах з високим

поголів'ям худоби та районам зрошення, але з невисокою густотою населення (рис. 3.4).

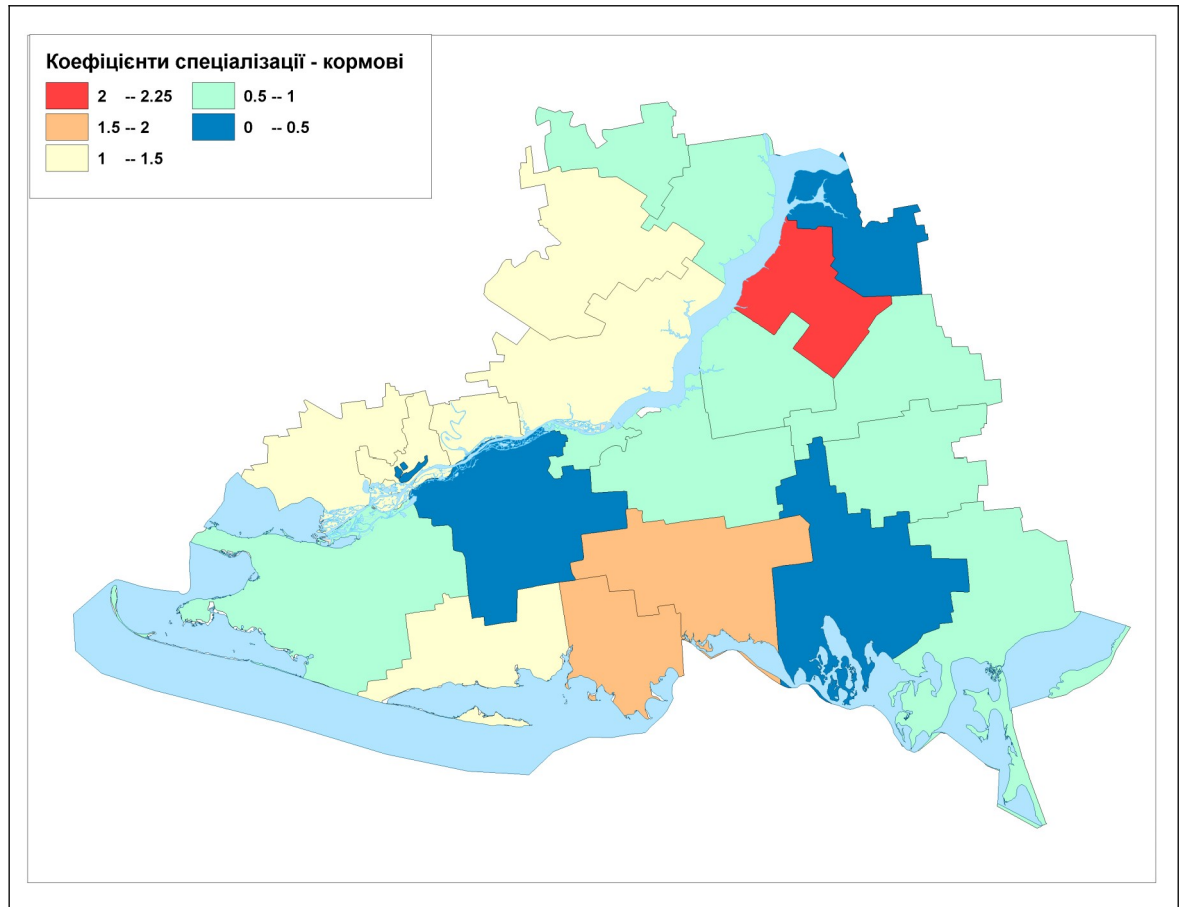

Рис. 3.4 Коефіцієнти спеціалізації вирощування кормових культур адміністративних одиниць Херсонської області

Спеціалізованими регіонами з вирощування кормових культур є Великолепетиський, Каланчацький, Чаплинський, Бериславський, Скадовський райони, міськрада Херсона, Білозерський та Великоолександрівський райони .

Таблиця 3.1 Спеціалізації адміністративно-територіальних одиниць Херсонської області

Адміністративно-територіальна одиниця	Спеціалізація рослинництва	Спеціалізація тваринництва
Бериславський	Виробництво зерна, кукурудзи, вирощування соняшнику і ріпаку, кормових культур, садівництво і виноградарство	Свинарство

Білозерський	Виробництво зерна, кукурудзи, кормових культур, садівництво і виноградарство	Молочно-м'ясне скотарство,
Великопетиський	Виробництво зерна, кукурудзи, кормових культур	Молочно-м'ясне скотарство,
Великоолександрівський	Виробництво зерна, кукурудзи, вирощування соняшнику і ріпаку, кормових культур	Молочно-м'ясне скотарство,
Верхньорогачицький	Виробництво зерна, кукурудзи, вирощування соняшнику	Молочно-м'ясне скотарство,
Високопільський	Виробництво зерна, кукурудзи, вирощування соняшнику	Молочно-м'ясне скотарство,
Генічеський	Виробництво зерна	Молочно-м'ясне скотарство,
Голопристанський	Овочівництво і картоплярство, баштанні культури, садівництво і виноградарство	
Горностаївський	Виробництво зерна, кукурудзи, вирощування соняшнику	Молочно-м'ясне скотарство,
Іванівський	Виробництво зерна, кукурудзи, вирощування соняшнику	Молочно-м'ясне скотарство,
Каланчацький	Виробництво зерна, кукурудзи, рисівництво, вирощування кормових культур	Молочно-м'ясне скотарство,
Каховський	Вирощування соняшнику і ріпаку, овочівництво і картоплярство	
Нижньосірогоський	Виробництво зерна, кукурудзи, вирощування соняшнику	Молочно-м'ясне скотарство,
Нововоронцовський	Виробництво зерна, кукурудзи, вирощування соняшнику, садівництво	
Новотроїцький	Вирощування соняшнику, Виробництво зерна, кукурудзи,	Молочно-м'ясне скотарство,

Скадовський	Рисівництво, вирощування кормових культур, овочівництво і вирощування баштанних культур	
Цюрупинський	Овочівництво. вирощування баштанних культур, садівництво	
Чаплинський	Виробництво зерна, кукурудзи, кормових культур	Молочно-м'ясне скотарство,
Нова Каховка (міськрада)	Вирощування соняшнику і ріпаку, овочівництво, садівництво, виноградарство	
Херсон (міськрада)	Вирощування соняшнику і ріпаку, овочівництво, садівництво	

Одним із головних пріоритетів розвитку агропромислового комплексу області є відродження українського села і повернення Україні слави європейської житниці. З цією метою в регіоні зусиллями влади, бізнесу, науки та аграрної громадськості постійно впроваджуються системні аграрні реформи. За рахунок власного виробництва Херсонщина спроможна не лише забезпечити потреби внутрішнього ринку, а й наростити експорт. Комплекс заходів, вжитих обласною державною адміністрацією з метою забезпечення життєздатності сільського господарства, підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки населення області дав позитивні результати.

В області взято курс на інтенсифікацію виробництва рослинницької продукції за рахунок впровадження ресурсозберігаючих технологій, використання більш високопродуктивних сортів і гібридів рослин. Наукове забезпечення агропромислового виробництва області здійснює регіональний центр реформування, заснований на базі

інституту землеробства південного регіону Української академії аграрних наук.

На Херсонщині найбільша в Україні площа зрошуваних земель (офіційно) - понад 426 тис. га (або майже 22% до наявних сільськогосподарських угідь). З них майже 240 тисяч гектарів діють у зоні Каховської зрошувальної системи, понад 95 000 гектарів - у зоні Північнокримського каналу, близько 20 000 - Інгулецької зрошувальної системи і локальних ділянок понад 20 000 гектарів. Вони забезпечують гарантоване вирощування зернових і плодоовочевих культур.

За умови відновлення зрошення на площі 141 тисяча гектар та високоефективного використання меліоративних земель цілком реально довести обсяги валової продукції сільського господарства до 27 - 28 млрд грн. щорічно, що сприятиме підвищенню життєвого рівня сільського населення, створенню робочих місць з належними умовами праці та гідною оплатою.

ВИСНОВКИ

Рослинництво Херсонської області в цілому демонструє наступні просторові закономірності і тренди: Північ області спеціалізуються на вирощуванні технічних культур; Схід області – переважно на зернових; Центр – на зернових, технічних та овочевих; Захід – на овочевих та баштанних; південні райони області – на зернових ,овочевих та кормових культурах.

Більшість районів зернової спеціалізації розміщуються в східній та північній частині Херсонської області. Для цих районів характерним є невисока густина сільського населення та відносно високий бонітет ґрунтів.

Найвищі показники спеціалізації на технічні культури мають райони, що (як і зернової спеціалізації) знаходяться на сході та півночі області. Фактори, що впливають на обрання даної спеціалізації це невисока густина населення, висока (як для Херсонської області) якість ґрунтів. Як і зернові культури, площі технічних культур (переважно) розміщуються на богарних землях.

Зона овочевої спеціалізації формується виключно на зрошувальних землях, в зонах з високою густиною населення. Розміщується вона в центральній та південно-західній частині області та включає такі адміністративні одиниці: Олешківський, Голопристанський, Скадовський райони, міськради Нової Каховки та Херсона, Каховський район.

Частка кормових культур в структурі аграрного виробництва залишається низькою і не перевищує 6% площ. Основні райони вирощування кормових культур локалізовані в районах з високим поголів'ям худоби та районам зрошення, але з невисокою густиною населення (рис. 3.4).

Спеціалізованими регіонами з вирощування кормових культур є Великопетиський, Каланчацький, Чаплинський, Бериславський, Скадовський райони, міськрада Херсона, Білозерський та Великоолександрівський райони .

Загалом, спостерігається поглиблення рівнів спеціалізації в зонах товарного вирощування продукції рослинництва. Це може свідчити про закінчення періоду трансформації і закріплення просторових форм спеціалізації в рослинництві Херсонської області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Луценко та ін.; За ред. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦ, 2005. – 424 с.
2. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР. – М.: ГУГК, 1978.
3. Балабанов Г.В., Кобзев О.М., Семенченко Г.В. Трансформація структури сільськогосподарського виробництва України: регіональний аспект / Геннадій Васильович Балабанов, Олександр Миколайович Кобзев, Ганна Валентинівна Семенченко. – Київ, UAPP / ПАП, 2000. – 29 с.
4. Баланюк І. Реформування в аграрному секторі регіону / І. Баланюк. - К.: ІАЕ, 1999. – 270 с.
5. Богадьорова Л.М. Спеціалізація тваринництва господарств населення Херсонської області в межах зон впливу міських поселень / Л.М. Богадьорова, Д.С. Мальчикова.// Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Вип. 283: Географія. – Чернівці: Рута, 2006. – С.125-131.
6. Географія Херсонщини: Навч. посібник./ [Пилипенко І. О., Мальчикова Д. С., Єрмакова С. Л., Руденко М. М. та ін.]. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2007. – 221 с.
7. Демьохін В.А., Пелих В.Г., Полупан М.І., Величко В.А., Соловей В.Б., Мельничук С.Д., Малюта О.М. Земельні ресурси Херсонської області – базовий фактор економічної політики / За ред. канд. тех. наук В.А. Демьохіна. – К.: Аграрна наука, 2007. – 152 с.
8. Дудник И.Н. Комплексное развитие сельского района. (Географические основы управления). – Полтава: "Астрей", 1993. – 230 с.: 35 табл., 22 ил. – Библиограф.:162 назв.
9. Жубржицька О.В. Економічне моделювання субнаціонального АПК / В. о. НАН України. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил

України, 2000. – 68 с.

10. Жуков Ю.В. Территориальная организация агропромышленного комплекса. – Фрунзе: Кыргызстан, 1985. – 107 с.

11. Заболотній В.М. Розвиток агропромислової інтеграції на регіональному рівні :автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Володимир Миколайович Заболотній. – К., 2006. – 24 с.

12. Заячук М.Д. Геопросторова організація фер- мерського укладу України: монографія. Чернівці: Букрек, 2015. 520 с.

13. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи: Монографія / Іван Григорович Кириленко. – К.: Інститут аграрної економіки, 2005. – 452 с.

14. Крючков В.Г. Территориальная организация сельского хозяйства (Проблемы и методы экономико-географического исследования). – М.: Мысль, 1978. – 268 с. с карт и граф.

15. Мальчикова Д.С. Теоретико-методологічні і методичні засади геопланування сільської місцевості на регіональному рівні: Монографія. / Д. С. Мальчикова. – Херсон: Грінь Д.С., 2014. – 362 с.

16. Мальчикова Д.С. Географічні основи кадастру сільськогосподарських земель Півдня України (на матеріалах Херсонської області): монографія. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2005. – 198 с.

17. Мостюк І.П. Соціально-економічні аспекти зайнятості робочої сили в аграрному секторі економіки / Ігор Пилипович Мостюк. – К.: Б.в., 1998. – 102 с.

18. Мукомель І.Ф. Сільськогосподарські зони Української РСР: Монографія. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1961. – 396 с.

19. Науково обґрунтована система ведення сільського господарства в Степу УРСР. [Ред. колегія: Л.В. Андрієнко та ін.]. – К.: Урожай, 1968. –

476 с. з іл. і карт.

20. Научно обоснованная система земледелия Херсонской области. – Херсон: Облполиграфмздат, 1987. – 448 с.
21. Павлов В.І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації) / Інститут регіональних досліджень НАН України; За заг. ред. М.І. Долішного; Ред. М.І. Богуш. – Луцьк: Надстрир'я, 2002. – 580 с.
22. Пилипенко І. О. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: Навч. посібник / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – 156 с.
23. Пістун М. Д. та ін. Географія агропромислових комплексів: [навч. посібник] / М. Д. Пістун, В. О. Гуцал, Н. І. Провотар. — К.: Либідь, 1997. — 198 с.
24. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / Відпов. ред М.Ф. Бойко). – Київ: Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
25. Ракитников А.Н. География сельского хозяйства (Проблемы и методы исследования). – М.: Мысль, 1970. – 342 с.
26. Саблук П.Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Л. Валентинов; В.О. НАН України, Ін-т аграрної економіки. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 294 с.
27. Саркісов А.Ю. Особливості розвитку різних форм господарювання в АПК Херсонської області / Аршавір Саркісов // Часопис соціально-економічної географії ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2009. – Випуск 6 (1). – С. 188-193
28. Саркісов А.Ю. Особливості сучасного розвитку тваринництва Херсонського регіону / Аршавір Саркісов // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: [зб. наук. праць]. – Херсон: ПП Вишемирський, 2009. – С. 402-408
29. Саркісов А.Ю. Особливості та тенденції сучасного розвитку АПК Херсонської області / Аршавір Саркісов // Культура народів

Причорномор'я. – 2010. – № 177. – С. 131-133

30. Саркісов А.Ю. Сутність та значення агропромислової інтеграції // Аршавір Саркісов // Молодь – географічній науці: [зб. наук. праць]/ За заг. ред. проф. Я.Б. Олійника. – К.: Обрій, 2008. – Вип. IV. – С. 332-333

31. Саркісов А.Ю. Тенденції зміни структури посівних площ сільськогосподарських культур в Херсонській області / Аршавір Саркісов // Географія і сучасність: [зб. наук. праць]. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – 2009. – Випуск 12 (22). – С. 110-113

32. Саркісов А.Ю. Теоретико-методологічні принципи дослідження трансформації територіальної організації АПК в сучасних умовах / Аршавір Саркісов // Культура народів Причорномор'я. – 2010. – № 191. – С. 7-9

33. Саркісов А.Ю. Теоретичні основи дослідження регіонального АПК (на прикладі Херсонської області) / Аршавір Саркісов // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції [«Регіон-2009: суспільно-географічні аспекти»] (23-24 квітня 2009 р., м. Харків). – Харків: РВВ ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – С. 22-25

34. Саркісов А.Ю. Трансформація землекористування та землеволодіння в АПК Херсонської області / Аршавір Саркісов // Матеріали VI Міжнародної наукової конференції [«Географія, геоecологія, геологія: досвід наукових досліджень»] (28-30 квітня 2009). – Дніпропетровськ, 2009. – С. 377-379

35. Территориальная организация агропромышленных комплексов / Отв. ред. М. М. Паламарчук. – К.: Наук. думка, 1985. – 216 с.

36. Топчієв О. Г. Методологічні засади географії: підручник / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 366 с.

37. Топчієв О. Г. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля : навч. посіб. / О. Г. Топчієв,

- Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 348 с.
38. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: навчальний посібник / Олександр Григорович Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
39. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навчальний посібник / Олександр Григорович Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
40. Топчієв О.Г. Теоретичні основи регіональної економіки / Олександр Григорович Топчієв. – К.: УАДУ, 1997. – 140 с.
41. Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С. Географічні засади розроблення і ведення кадастру сільськогосподарських земель // Укр. географ. журн. – 2002. - № 3. – С. 40
42. Malchykova D. S. Environmental protection and spatial planning of econet strategies in regions with high level of anthropogenic transformation of geosystems / D.S. Malchykova, A.A. Ponomareva, R.S. Molikeyvych // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – Херсон, 2015. – № 2. – С. 92-107
43. Malchykova D. S. Territorial planning for Ukrainian rural regions: methodological approaches, problems and prospects / D. S. Malchykova // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – 2016. – Вип. 3. – С. 11–15.
44. Malchykova D. Spatial analysis of environmental and ameliorative factors of rural area development / D. Malchykova, I. Pylypenko, O. Shelukhina // 18th International Multidisciplinary Scientific GeoConference Surveying Geology and Mining Ecology Management SGEM, 2018: Conference Proceedings, 2 July – 8 July, 2018. – Vol. 18. – Issue 5.2. – pp. 889-896